

אל מול גלעד – יוסף סוגר מעגל

דרור גבעון

רכושם בחזרה לסדום. לאחר סיפור זה נכרתת הברית שבה הקב"ה מביטיח ארץ לצאצאי אברהם. עם זאת, "באותיות הקטנות" שבחזרה נכתב שחבל הארץ יינתן רק בעוד ארבע מאות שנים. מדוע רק אז? "כי לא שלם עון האמרי" (בר' טו:טז). כרגע בארץ כנען מתגוררים כמה עמים. את חלקם ניתן לגרש מייד, אך חומרת מעשיו של האמורי אינה שלמה עדיין על מנת שניתן יהיה לגרשו ממולדתו. העוון יהיה חמור רק כאשר: "ודור רביעי ישובו הנה" (בר' טו:טז). מכאן עולה השאלה: מהו עוון האמורי?

כאביו, גם יצחק מקבל את שמו מהקב"ה. על אף שלאורך סיפור לידתו אנו פוגשים בכמה מופעים של הפועל "צחק", אין הסבר מדוע נבחר השם יצחק. ריבוי המופעים של מוטיב הצחוק מעיד, שיש מקרים שבהם ניתן שם לדמות רק בהקשר של הסיפור שקדם להולדתה.

רחל מעניקה לבנה את השם יוסף, "יוסף ה' לי בן אחר" (בר' ל:כג:כד).

יוסף נולד בן חורין. היו לו שאיפות וחלומות. יום אחד הוא נחטף על ידי אחיו, ונפל קורבן לסחר בבני אדם. הוא נמכר לשיירה של ישמעלים והוברח למצרים. שם שוב נפל קורבן לסחר בבני אדם ונמכר לעבדות. פתרון החלום של פרעה סימן את תהליך שחרורו של יוסף, ששיאו היה בניית מאגר תבואה עצום, שתכליתו להציל את מצרים מרעב.

במהלך התבססותו במצרים נולדו בני יוסף. יוסף בחר לתעד בשמו של מנשה, את האירוע הנורא שבו איבד את חרותו: "כי נשני א-להים את כל עמלי ואת כל בית אבי" (בר' מא:נא), ובשמו של אפרים בחר לתעד את היחלצותו משאול תחתיות ואת הצלחתו: "כי הפרני א-להים בארץ ענני" (בר' מא:נב).

הרעב בכנען עלול היה לגרום לפגיעה במשפחת יעקב ולפיזור, ובכך היה נסתם הגולל על ההבטחות שבברית בין הבתרים. אך יוסף הצליח לשמר את המשפחה בריאה ומלוכדת, כזו שעתידה לזכות בארץ המובטחת. בנוסף, יוסף בנה מערכת כוחנית

כהקדמה לצוואתו בספר דברים, משה בוחר לציין כמה אירועי שיא בסיפור קורות עם ישראל. בסיומה של ההקדמה משה מפרט את גבולות נחלתם של השבטים שבחרו להתנחל בעבר הירדן המזרחי¹. מתוך כל המשפחות שעתידות להתנחל שם, משה מתאר את הנחלה של שתי משפחות בלבד, משפחת מכיר ומשפחת יאיר. יתרה מכך, בתוך התיאור ההיסטורי והגיאוגרפי, משה בוחר לקחת אתנחתא ספרותית, ומספר לנו על משמעות השם חוות יאיר, שנקראו על שם המשפחה שהתיישבה במקום.

ההתעסקות בקשר שבין שם המקום ושמו של המתיישב בו נראית חריגה בתוך רצף הדברים שנשא משה לקראת תוכחתו. לכן היא מחייבת את הקורא לנסות להבין את חשיבותה.

התורה מוצאת לנכון, בהזדמנויות שונות, להקדיש תשומת לב למשמעות שם פרטי שניתן לדמות מסוימת. בקריאה ראשונית אפשר לחשוב שהענקת שם נוגעת אך ורק לדמות המתוארת. אך להלן אבקש להראות שהענקת שם לדמות נובעת מהקשר רחב יותר, שמתייחס גם לשושלת שאלה היא שייכת. אציג כמה מקרים כאלה, על מנת להציע פרשנות לשאלה: מדוע משה מדגיש את שמות שתי המשפחות שירשות נחלה בעבר הירדן המזרחי.

שמו של אברהם ניתן לו מאת הקב"ה: "כי אב המון גוים נתתיך" (בר' יז:ה). זהו שם בעל משמעות עמוקה, המתעד את היות אברהם הראשון שזוכה לכרות ברית עם הקב"ה, "ברית בין הבתרים". סיפור הברית הוא המשך לסיפור קודם: "אחר הדברים האלה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם" (בר' טו:א). מדובר בסיפור מלחמת המלכים באזור ים המלח. בשיאו, כל אנשי סדום ולוט עימהם, נחטפים לכיוון צפון, מעבר לגבול שבין ירדן לבין סוריה. אברהם ונעריה משיגים את החוטפים באזור דמשק. שם הוא משחרר את החטופים ומחזיר אותם עם כל

* ד"ר דרור גבעון הוא בעל תואר שלישי במתמטיקה חישובית.

1 דברים ג:יב-יז.

התורה מפרטת: "וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גֹלְעָדָה וַיִּלְפְּדוּהָ וַיֹּרְשׁוּ אֶת הָאָמְרִי אֲשֶׁר בָּהּ" (במ' לב:לט-מ). וכיוון שאנו כבר יודעים מי הוא בן מכיר, נשכתב את הפסוק:

וַיֵּלְכוּ אַנְשֵׁי מִשְׁפַּחַת גֹּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גֹלְעָדָה וַיִּלְפְּדוּהָ וַיֹּרְשׁוּ אֶת הָאָמְרִי אֲשֶׁר בָּהּ. וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת הַגֹּלְעָד לְמְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה וַיָּשֵׁב בָּהּ.

אנו מגלים שבני משפחת גלעד כובשים את אזור הגלעד, ומורשים את האמורי שיושב שם. איך ייתכן שחצי שבט המנשה נלחם וכובש אזור שאינו חלק מהארץ המובטחת, ללא אישור מהקב"ה, ובלי שהאמורים תושבי הגלעד תקפו את משפחות מנשה?

כדי להשיב על כך, עלינו לברר מתי הייתה הפעם הקודמת שהתורה הזכירה את אזור הגלעד? מיד לאחר שהאחים השליכו את יוסף לבור, הם יושבים לאכול לחם. ואז:

וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בָּאָה מִגֹּלְעָד וּגְמָלֵיהֶם נִשְׂאִים נִכְאֵת וְצָרִי וְלֵט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרֵימָה (בר' לז:כה).

מהגלעד יצאו שיירות לכיוון מצרים, והן עסקו בהברחת עבדים. למרות הרושם שנוצר אצל הקורא, שהשיירה עוסקת בסחר של מוצרי פרימיום, לאחים ברור שזו שיירה שמטרתה סחר בבני אדם. גם למדיינים, שמוצאים את יוסף בבור, ברור מהו אופייה של השיירה. התורה אף מציינת את אקט הסחר בנוקבה בתעריף המכירה: עשרים כסף. בתקופה של אברהם, האנושות מגלה לראשונה את הפוטנציאל הטמון בהברחת בני אדם אל מעבר לגבולות ארצם. באותה תקופה, עוון האמורי עדיין לא שלם כדי לנשל אותו ממולדתו, אך בתקופת נעוריו של יוסף, התממש הפוטנציאל לכדי תעשייה של סחר בבני אדם, ומרכז הסחר היה בגלעד. מגלעד יצאו השיירות לכיוון מצרים. מערך הסחר היה משומן היטב, ומוכר לכל מי שהתגורר לאורך נתיב ההברחה.

תולדותיה של משפחת גלעד צפונים בשמות אבותיה. את הטראומה שחווה יוסף הוא צורב בתודעתם של צאצאיו. על גלעד שיוולד על ברכי יוסף מוטל תפקיד של חיסול החשבונות, ומיגור התעשייה הנפשעת ברמה המערכתית. יתר על כן, על בני גלעד מוטלת חובה היסטורית. פרט למעגל האישי עליהם לסגור גם מעגל לאומי שנפתח בסיפור ברית בין הבתרים, עבר דרך תולדות חייו של יוסף, ונחתם עם שובו של הדור הרביעי לארץ כנען. משפחת גלעד, היא היא הנושאת את דגל ירושת הגלעד מיד האמורי, והדחתו מבירת הסחר בבני אדם.

עצומה שדרדרה את תושבי מצרים לתלות כלכלית מוחלטת בפרעה, וכך הצילים מרעב. יחד עימם, כאמור, דאג למשפחתו, וכך קוים חלקה הראשון של ההבטחה: "גר יהיה זרעך בארץ לא להם". עם זאת, עובדת היותם נטע זר במצרים איפשרה את ההתדרדרות במצבם לעם של עבדים, ששועבד ועונה ע"י פרעה, ולקיום ההבטחה: ועבדום ועינו אותם".

בזכות מעשיו זכה יוסף לכך שספר בראשית מסתיים בסיפורו האישי: "וַיֵּרָא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שְׁלֹשִׁים" (בר' נ:כג). יוסף זכה לראות את ניניו, נכדיו של אפרים, בעודו בחיים. התורה מוסיפה כי: "גַּם בְּנֵי מְכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה יֵלְדוּ עַל בְּרַכֵּי יוֹסֵף" (שם:שם).

בעקבות הפרט המעניין הזה, ניתן לדמיין בקלות סיטואציה משפחתית אינטימית שבה נינו של יוסף יושב על ברכיו והם מנהלים שיח בין דורי. הנין שואל את יוסף מדוע קראתם לסבא "מנשה"? ויוסף עונה לו: נולדתי בן חורין. אך נשללה ממני חירותי ויום אחד "נִשְׁנִי אֶ-לֵהִים אֶת כָּל עַמְלִי". שואל הנין: ומדוע קראתם לאבא מכיר? עונה לו יוסף: כי נפלתי קורבן לסחר בבני אדם ונמכרתי פעמיים. כך נשללה ממני חירותי.

אף על פי שהתורה מתארת שאותו נין יולד על ברכי יוסף, ועל אף שהיא כותבת מי הוא אביו ומי הוא סבו, היא אינה מציינת את שמו של הנין. והשאלה העולה כאן היא מהו שמו של הנין שנולד על ברכי יוסף?

לקראת הכניסה לארץ כנען התורה מספרת על המפקד של בני ישראל, ומונה את משפחות השבטים. כאשר היא מגיעה לשבט מנשה, היא מציינת ש: "בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמְכִיר מִשְׁפַּחַת הַמְּכִירִי וּמְכִיר הוֹלִיד אֶת גֹּלְעָד" (במ' כו:כט).

בהיבט העלילתי, רק לאחר מאתיים ועשר שנות עבדות ועוד כמעט ארבעים שנים של נדודים במדבר אנו זוכים לגלות כי גלעד בן מכיר הוא הנין שיוולד על ברכי יוסף.

בהמשך, מסופר על הדיון שנערך בין השבטים ראובן וגד לבין משה. לשני השבטים היה מקנה עצום, ולכן הם ביקשו להתיישב בעבר הירדן המזרחי, שהוא אזור טוב לגידול מקנה.

משה נחרד מהבקשה, ומתפתח דיון טעון בינו לבין שני השבטים ראובן וגד. בפרק זה מופיעים שש פעמים² רק ראובן וגד. לפתע, בפסוק לג אנו קוראים שחצי שבט מנשה, שכלל לא הופיע בדיון, מקבל גם הוא נחלה בעבר הירדן המזרחי: "וַיִּתֵּן לָהֶם מֹשֶׁה לְבָנֵי גָד וְלְבָנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצֵי שְׁבֹט מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף" (במ' לב:לג).

2 במדבר לב:א-ב,ו,כה,כט,לא.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף